

Наталя Горло, к. і. н.

Запорізький національний університет, Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПОЛІТИКИ ІРЕДЕНТИЗМУ

Nataliia Horlo, PhD in History

Zaporizhzhia National University, Ukraine

INTERNATIONAL LEGAL DIMENSION OF THE IRREDENTISM POLICY

The aim of the article is to analyze the international legal boundaries in which the policy of irredentism is implemented. The author investigates the evolution of the policy of irredentism in the context of the formation of international law, primarily the principles that defend the interests of sovereign states – territorial integrity and non-interference in the affairs of sovereign states, as well as the right of peoples to self-determination. The study deals with the paradox when participants of the irredentist conflict with opposite interests appeal to the same international legal documents. It is proved that the inconsistency of a number of principles in practical terms leads to a policy of double standards. The reaction of the world community to the threatening precedent of the present time – the realization of the irredentist project in the form of the annexation of the Crimea by the Russian Federation has been analysed in the article.

Keywords: the policy of irredentism, international law, the principle of territorial integrity, the principle of non-interference, the right of peoples to self-determination, the annexation of the Crimea.

Іредентизм виступає чинником нестабільності на світовій політичній арені, починаючи з ХІХ століття. На початку ХХІ століття був реалізований іредентистський проект Російської Федерації стосовно українського Криму, що стало своєрідним парадоксом, адже, здавалося б, уся сукупність міжнародно-правових норм унеможливує захоплення території однієї держави іншою державою. Цей факт змушує більш уважно проаналізувати еволюцію політики іредентизму у міжнародно-правовому вимірі.

У науковій літературі іредентизм традиційно описується у вигляді тріади, представленої іредентою – національною меншиною у складі поліетнічної держави, яка прагне увійти до складу сусідньої держави на основі спорідненості; власне іредентистською державою (kin-state – «спорідненою державою»); поліетнічною державою, від якої намагається від'єднатися національна меншина. Р. Бараш зазначає, що цей «трикутник» – з позиції співвідношення сил і засобів – ні в якому разі не є рівностороннім¹. Іредента і споріднена держава виступають у коаліції, причому їх інтереси можуть співпадати лише в головному – об'єднанні в одній державі, при цьому політичні лідери обох сторін можуть переслідувати окремі локальні цілі, наприклад, зростання власного політичного рейтингу. Досить поширеним є тлумачення іредентизму як різновиду сепаратизму, що є вірним з огляду на те, що поліетнічній державі іредентизм загрожує втратою території. Самою ж іредентою і спорідненою державою цей процес тлумачиться як реалізація національною меншиною права на самовизначення шляхом приєднання до іншої держави і дії по захисту інтересів спорідненої етнічної групи. Очевидно, саме багатоаспектність явища обумовлює відсутність єдиного конвенціонального наукового визначення іредентизму. До того ж поняття «іредентизм» взагалі не закріплене у міжнародно-правових документах, але явище об'єктивно існує і створює загрози територіальній цілісності суверенних держав, тож ставлення до нього можна простежити через реалізацію правових принципів, які стоять на захисті інтересів сучасних держав.

¹ Бараш, Р. (2012). Ирредентизм как категория дискурса и политической практики. *Вестник российской нации*, 2-3, 156.

Грунтовні дослідження сутності іредентизму і специфіки його проявів у різних регіонах світу здійснили Т. Амброзіо, Дж. Гоксек, Д. Горовіц, Дж. Ландау, Д. Мейлл, М. Сайдман, Дж. Фюрезі, Н. Чейзен, Д. Ягсиоглу. Вивчення іредентизму є неповним без аналізу взаємозв'язку цього явища з правом народів на самовизначення і супутніми явищами, які можуть виникнути при його реалізації, – сепаратизмом і сецесіонізмом. Серед зарубіжних дослідників сепаратизму і сецесіонізму слід назвати А. Б'юкенена, Д. Конверсі, М. Томза та ін. Теоретичні аспекти права на самовизначення народів, націй, національних меншин і особливості його практичної реалізації вивчають М. Басараб, Д. Грушкін, О. Кресін, І. Куян, О. Майборода, Р. Осборн, І. Рафальський, Ю. Римаренко, О. Стогова та ін. Співвідношенням принципів права на самовизначення і територіальної цілісності держави та непорушності її кордонів цілеспрямовано приділили увагу вітчизняні вчені М. Басараб, О. Теленко, О. Цебенко, І. Рафальський, Є. Рябінін та ін. Враховуючи досить великий масив літератури, яка сприяє осмисленню сутності іредентизму, все ж недостатньо розкритим залишається питання реалізації політики іредентизму в контексті норм міжнародного права.

Мета статті полягає в аналізі міжнародно-правового поля, в якому реалізується політика іредентизму, причому відносно нетривала історія досліджуваного явища дозволяє зробити екскурс в минуле і простежити еволюцію впливу правових норм на спроби реалізації іредентистської політики.

Досягнення іредентистської мети неминуче пов'язане з територіальними суперечками, які є явищем, об'єктивно присутнім на всіх етапах розвитку держави. Заради збільшення своєї території держави постійно воювали. Але у XIX столітті тактика територіальних приєднань зазнає змін, тому що під впливом націоналістичних ідей виникає уявлення про «незвільнені» території, на яких проживають споріднені етнічні групи, що їх, як вважалося, неодмінно потрібно включити до складу держави заради завершення процесу національного будівництва. Таким чином прагнення територіальних прирощень доповнюється (а часто просто завуальовується) зовнішньо «благородними намірами» об'єднати представників етнічної групи в одному державному утворенні.

Іредентизм виходить на рівень міждержавної взаємодії, а тому не може залишити осторонь світову спільноту, для якої відкриті прояви іредентизму сприймаються як порушення світового порядку. Виникають побоювання, що будь-який випадок успішної реалізації іредентистського проекту може стати загрозливим прецедентом. І якщо питання попередження і вибору засобів врегулювання внутрішньополітичних конфліктів є прерогативою національного законодавства, то зовнішньополітичні прояви політики іредентизму мають піддаватися регулюванню міжнародно-правовими нормами.

Як слушно зазначив С. Ушаков, протягом століть іредентизм перебував за межами права, оскільки вирішення міждержавних конфліктів відбувалося шляхом війн, в результаті чого перекроювалися державні кордони, що ставало передумовами для подальших територіальних претензій¹. Грецький, італійський і німецький іредентизм другої половини XIX-першої половини XX століття показали дієвість військових засобів у процесі приєднання бажаних територій. Ще одним способом отримання територій були домовленості з партнерами по коаліції про розподіл зон впливу. У попередженні застосування військових засобів для врегулювання міждержавних конфліктів велику роль відіграли рішення Гаазьких мирних конференцій 1899 і 1907 рр., які були закріплені у Конвенції про мирне розв'язання міжнародних зіткнень (відповідно, перша і друга редакції). У Конвенції декларувалося, що держави, які підписують Конвенцію, погоджуються докладати усіх зусиль для забезпечення мирного вирішення міжнародних суперечок. Засобами такого вирішення були визначені добрі послуги або посередництво однієї чи кількох дружніх держав. У випадку нездатності за допомогою дипломатичних засобів вирішити суперечку мали бути створені міжнародні слідчі комісії. У Конвенції докладно описуються повноваження міжнародного третейського суду². Однак на початку XX століття війна, як і раніше, залишалася

¹ Ушаков, С.В. (2009). Органы международного правосудия и проблемы этнического национализма. *Московский журнал международного права: Научно-теоретический и информационно-практический журнал*, 2 (74), 106.

² Конвенция о мирном решении международных столкновений (Гаага, 18 октября 1907 года). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_938> (2017, липень, 13)

найбільш ефективним засобом забезпечення територіальних прирощень. Варто лише згадати Грецію, якій у результаті Балканських війн 1912-1913 рр. вдалося приєднати значні території, заселені переважно греками, завдяки чому частково реалізували грецьку «Мегалі ідею» («Велику ідею»).

Іредентистська проблема знову постала по завершенню Першої світової війни, яка ще більше загострила багато питань міждержавних відносин. Недаремно цю стадію у становленні національних держав Е. Гелнер назвав «тріумф і поразка націонал-іредентизму». На уламках багатонаціональних імперій виник ряд більш дрібних держав, кожна з яких, за словами Е. Гелнера, «заявляє про свій намір вести по особливому національному шляху ту етнічну групу, з якою вона ототожнюється»¹. Але в умовах політичної нестабільності з'явилися передумови для перетворення іредентизму з суто об'єднавчої політики в експансіоністську. Як зазначають А. Семченков і Р. Бараш, декларування необхідності вирішення питання розділених народів слугувало зручним і причому легальним виправданням територіальних домагань². На їх думку, іредентизм був чи не єдиним доступним способом легітимації континентальних територіальних претензій. Тобто Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин враховувала інтереси держав-переможниць і нехтувала інтересами інших політичних утворень, у тому числі тих, які постали внаслідок розпаду імперій. Політичні міркування не враховували етноісторичних чинників, адже державні кордони були проведені небездоганно, звідси – у нових політичних одиницях виникла проблема національних меншин, які шукали покровительства у спорідненої держави, від якої очікували захисту своєї культури. Відлуння переформатування Європи після Першої світової війни відчувається й зараз, коли між європейськими державами існують територіальні претензії, які, хоч і не висуюються відкрито, є потенційним джерелом іредентистських конфліктів, чому сприяє популяризація радикальними політичними силами великодержавницьких ідей.

Для підтримки миру була створена Ліга Націй, яка захищала принципи Версальсько-Вашингтонської системи. Члени Ліги зобов'язалися поважати і оберігати проти всякого зовнішнього вторгнення територіальну цілісність і існуючу політичну незалежність всіх членів Ліги, а у разі суперечки мали її піддати дії або третейського розгляду, або розгляду Ради. Ліга Націй не завжди була послідовною у своїх оцінках і діях, але іноді їй вдавалося попередити випадки експансіонізму з боку різних держав. Наприклад, у 1921 році під впливом ідеї створення «Великої Сербії» югославські війська були уведені на територію Албанії. Аби не допустити ескалацію конфлікту до стану війни, Ліга Націй втрутилася в ситуацію, і під загрозою санкцій з її боку югославські війська були виведені. У інших випадках Ліга Націй була бездіяльною, як, наприклад, при аншлюсі Німеччиною Австрії чи приєднанні області Судети до Німеччини. Було очевидно, що відкрито порушуються норми, закріплені у Статуті Ліги Націй.

У другій половині ХХ століття з'явився масив міжнародно-правових актів, які, закріплюючи принципи територіальної цілісності держав, непорушності державних кордонів, невтручання у справи суверенних держав, тим самим заперечують проведення експансіоністської політики. У ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй зазначено, що «всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй»³. У Декларації про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами у відповідності до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 року, крім названого принципу, зафіксовані також інші: вирішення державами міжнародних суперечок мирними засобами; зобов'язання не втручатися у справи, які входять у компетенцію будь-якої іншої держави; обов'язок держав співпрацювати одна з одною; рівноправ'я і самовизначення народів;

¹ Геллнер, Э. (1992). Пришествие национализма. Мифы нации и класса. *Путь: международный философский журнал*, 1, 9-61. <<http://izbornik.org.ua/gellner/puti.htm>>

² Семченков, А.С., Бараш, Р.Э. (2009). Проблема разделенных народов в контексте трансформации мирового политического пространства. *Политическая наука*, 1, 137-167.

³ Устав Организации Объединённых Наций и Статут Международного Суда (подписан 26 июня 1945 года, вступил в силу 24 октября 1945 года). *Библиотека им. Дага Хаммаршельда* <<http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/387362/UNK-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (2017, липень, 13)

суверенної рівності держав¹. Принцип незмінності державних кордонів країн Європи закріплює Гельсінкський Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1975 рік). У розділі «Непорушність кордонів» зазначено, що «держави-учасники розглядають як непорушні всі кордони одна одної, як і кордони всіх держав у Європі, і тому вони будуть утримуватися зараз і в майбутньому від будь-яких посягань на ці кордони. Вони будуть, відповідно, утримуватися також від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення і узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасника»².

Таким чином, низка важливих міжнародно-правових актів стоїть на сторожі цілісності держави і, теоретично, держави, які імплементують ці норми у національне законодавство, самі по собі мають виступати гарантами безпеки. Оскільки міжнародне право виступає взірцем для формування норм національного законодавства, на особливу увагу заслуговує питання визначення джерел міжнародного права. За статтею 38 Статуту Міжнародного суду джерелами міжнародного права є: міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, визнані державами, які вступили в суперечку; міжнародний звичай, як доказ загальної практики, визнаний в якості правової норми; загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різноманітних націй в якості допоміжного засобу для визначення правових норм³. Але теза «міжнародне право домінує над національним» не є безумовною. Існують різні погляди щодо їх співвідношення і верховенства: моністичні теорії визнають їх єдиною правовою системою, дуалістичні – незалежними один від одного. О. Шпакович зауважує, що держави більшою мірою тяжіють до дуалістичної концепції, яка вимагає включення приписів міжнародного права в національне за допомогою відповідних механізмів, при цьому ефективність міжнародного права зрештою залежить від критеріїв, прийнятих у національних системах права⁴.

Якщо ж виникають суперечки між державами, якраз логічно було б шукати пояснення з точки зору універсальних норм міжнародного права, але ж ні, неузгодженість ряду принципів у практичному аспекті призводить до політики подвійних стандартів, коли до схожих випадків ставлення міжнародної спільноти відрізняється. Така ситуація ніби стимулює політичних акторів знайти відповідну міжнародну норму задля виправдання власних інтересів, тож прихильники іредентизму апелюють до необхідності захисту споріднених груп, які зазнають утисків, що, нібито, виправдовує втручання у справи інших держав. Але найбільш популярним є звернення до права на самовизначення, яке іредентисти приписують саме етнічним групам. Відповідна риторика завжди знаходить співчуваючих.

Принцип самовизначення народів знайшов відображення у низці міжнародно-правових документів, серед них Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам від 14 грудня 1960 року. У документі зазначено, що всі народи мають право на самовизначення, і на підставі цього права вони можуть вільно встановлювати свій політичний статус і забезпечувати свій економічний, соціальний і культурний розвиток⁵. Цей принцип також закріплено у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року. Декларація про право на розвиток від 4 грудня 1986 року зазначає, що право народів на самовизначення включає також реалізацію їх невід'ємного права

¹ Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций, ГА ООН, Резолюция 2625 (XXV) (24 октября 1970 года). <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml> (2017, липень, 13)

² Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе. Заключительный акт. Хельсинки, 1975. *Веб-сайт Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе* <<https://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true>> (2017, липень, 13)

³ Устав Организации Объединённых Наций и Статут Международного Суда (подписан 26 июня 1945 года, вступил в силу 24 октября 1945 года). *Библиотека им. Дага Хаммаршельда* <<http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/387362/UNK-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (2017, липень, 13)

⁴ Шпакович, О. (2010). Теоретичні засади співвідношення міжнародного та внутрішнього права держав. *Віче*, 6, 32.

⁵ Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, ГА ООН Резолюция 1514 (XV) (14 декабря 1960 года). <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml> (2017, липень, 13)

на повний суверенітет над усіма своїми природними багатствами і ресурсами¹. Науковці до сьогодні сперечаються про те, яка саме спільнота володіє правом на самовизначення, – етнічна чи територіальна. У міжнародних документах вживається термін «nation», що англійською мовою означає і народ як населення якоїсь держави (тоді він може визначити свій шлях розвитку і через рух до демократії), і національна спільнота, і власне держава чи країна. Відомо, що «батько» принципу самовизначення В. Вільсон розглядав «nation» саме у першому розумінні, що відповідає реаліям американського життя, адже в США етнічність не має визначального значення. Щоб внести деяку ясність у проблему самовизначення, Віденська декларація 1993 р. зазначає, що це право стосується тих народів, які перебувають під колоніальним пануванням чи в умовах іноземної окупації².

Сучасні держави схвалюють ті форми внутрішнього самовизначення, які не загрожують стабільному розвитку суспільства, адже самовизначення можливе в різних формах, і не обов'язково через створення власної держави. Відомо, що існують державотворча (державницька) і недержавна форми реалізації права на самовизначення, наприклад, територіальна чи національно-культурна автономія.

І. Куян задає цілком слушне питання: хто вирішує, чи «доцільно» добиватися реалізації права на державний суверенітет окремої етнічної спільноти, що входить до складу багатонаціональної держави, та як відмежувати намагання окремої нації реалізувати право на самовизначення від проявів сепаратизму. Вона вважає, що важливим критерієм є формування органів публічної влади, а «якщо така публічна влада в суспільстві, що прагне самовизначення, не сформувалася, може йтися про намагання певної групи населення реалізувати свої вузькі інтереси, ґрунтуючись на етнічних засадах, точніше, про сепаратизм. Сепаратизм на відміну від самовизначення народу не є масовим рухом, а виражає специфічні інтереси вузької групи населення...»³. Так само у випадку іредентизму найчастіше реалізуються вузькогрупові інтереси іреденти, яка не зважає на представників інших етнічних груп, які проживають поруч. Мається на увазі російський іредентизм у Криму, через наслідки якого потерпає українське і кримськотатарське населення півострова.

Отже, документи авторитетних міжнародних організацій середини-кінця ХХ століття фіксують право націй на самовизначення і принцип територіальної цілісності держави, часто прописуючи обидва принципи в одному документі. Як підкреслює М. Басараб, проблема логічної суперечливості міжнародних правових актів полягає у взаємовиключності норм, прописаних у них, а одночасна реалізація принципів є складним, а то й неможливим завданням⁴. У суперечливих ситуаціях роль арбітра виконує ООН, що стало ще більш важливим в умовах загострення іредентистського питання внаслідок розпаду багатонаціональних держав соціалістичного табору по завершенню Холодної війни.

На думку С. Ушакова, у 50-90-ті рр. ХХ ст. у тому числі завдяки ООН практично не було таких гострих міждержавних конфліктів, які б призвели до гострої міжнародної кризи, а у випадку виникнення суперечок ООН вдавалося сформулювати єдину позицію з проблеми і прийняти дієві заходи по її вирішенню. Проте вже у 90-ті рр. ХХ ст. був створений загрозливий прецедент вирішення етнічних конфліктів і засудження осіб, які дотримуються ідеології іредентизму і розпалюють націоналістичні настрої, не на основі норм міжнародного права, а на основі політичної волі однієї чи кількох держав з фрагментарним і часто поверховим застосуванням міжнародного права⁵. Наприклад, незалежність самопроголошеного Косова визнали декілька країн, у тому числі США, що було прямим порушенням резолюції ООН №1244. Додаток 2 до цієї резолюції повторює

¹ Декларация о праве на развитие, ГА ООН Резолюция 41/128 (4 декабря 1986 года).

http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_development.shtml (2017, липень, 13)

² Венская декларация и Программа действий. Принята на Всемирной конференции по правам человека 25 июня 1993 г. в Вене. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/viendec93.shtml (2017, липень, 13)

³ Куян, І. (2009). Співвідношення принципів територіальної цілісності держави та права націй на самовизначення як складових частин державного суверенітету. *Віче*, 4, 21.

⁴ Басараб, М.М. (2010). Етнічний сепаратизм як наслідок проблем у сфері міжнародного права.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія, 97, 39.

⁵ Ушаков, С.В. (2009). Органы международного правосудия и проблемы этнического национализма.

Московский журнал международного права: Научно-теоретический и информационно-практический журнал, 2 (74), 111, 115.

статті Гельсінкського акта і гарантує Югославії територіальну цілісність. Очевидно, у цьому випадку відіграли роль геополітичні інтереси великих держав на Балканському півострові. Російська Федерація тоді зайняла відсторонену позицію у конфлікті під приводом невтручання у внутрішні справи суверенної держави Сербії, однак стала безпосереднім ініціатором міждержавного іредентистського конфлікту з Україною.

Іредентистська політика Російської Федерації стосовно Криму була кричущим порушенням норм міжнародного права. Для українців і всього світу це, безумовно, анексія, російська ж влада подає це як входження до складу Російської Федерації суверенної держави. Включення Криму до складу Росії суперечить нормам українського законодавства (наприклад, незаконний загальнокримський референдум через відсутність законодавчої бази його забезпечення) і міжнародного (порушення територіальної цілісності держави, застосування сили). Анексування території порушує принцип, за яким держави утримуються в міжнародних відносинах від загрози силою чи її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави. Російська Федерація порушила міжнародні кордони України, нині здійснює утиски прав корінного кримськотатарського населення. Крім того, російська влада активно підтримує сепаратистські рухи на Сході України, прагнучи дестабілізувати ситуацію в державі.

Реакція міжнародних організацій на дії Російської Федерації була однозначно засудливою, що відповідає записаному у Декларації про принципи міжнародного права 1970 р.: «жодні територіальні надбання, які є результатом загрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними»¹. Російську військову агресію і анексію Криму рішуче засудили Генеральна Асамблея ООН, Конгрес Ради Європи, Парламентська Асамблея Ради Європи та інші європейські інституції. Засудження агресивних дій Російської Федерації обумовило застосування низки санкцій проти російських високопосадовців. На врегулювання збройного конфлікту між Росією та Україною були спрямовані Женевські домовленості і Мінські угоди, підписані за участю представників ЄС і лідерів провідних держав світу. Крім того, в діях Росії очевидно є підтримка тероризму, що дало підстави Україні подати позов проти Росії у Міжнародний Суд ООН з приводу порушення положень Конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, а з врахуванням утисків кримських татар – також Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. У квітні 2017 р. Міжнародний суд задовольнив позов частково, погодившись запровадити заходи для захисту національних меншин в окупованому Криму, але у запобіжних заходах за Конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму Україні відмовили. С. Сидоренко зазначає, що подати позов про анексію Криму і агресію на Донбасі було неможливо, адже «лише ті дві конвенції, які використав Київ, містять автоматичну згоду Москви на її підсудність у Гаазі. В усіх інших випадках необхідна згода Росії для початку арбітражу – а вона такої згоди, звісно, не дає. Щодо притягнення до відповідальності за агресію ситуація ще складніша. За статутом ООН, цим займається виключно Рада безпеки, а там Росія має блокуючий голос»².

Цікаво, що російські політики для виправдання своїх дій апелюють до офіційних міжнародно-правових актів і знаходять там потрібні статті, тлумачачи їх на свою користь. Наприклад, принцип суверенної рівності держав. Сценаристи анексії Криму на це й розраховували: проголошення незалежності Криму зробить факт входження суверенної держави до складу Російської Федерації законним актом. І хоч Генеральна Асамблея ООН визнала кримський референдум незаконним (і, відповідно, усі його наслідки такими, що суперечать правовим нормам), росіяни часто апелюють до прикладу Косово, яке на початку 2008 року проголосило незалежність і нині є державою, яку визнали провідні світові лідери. Але насправді випадки Криму і Косово мають значні відмінності, на чому наголосив експерт з міжнародного права професор університету Джорджа Вашингтона Шон Мерфі. На його думку, у випадку з проголошенням незалежності Косово провідну роль виконала ООН. Крім того, у Косово були серйозні порушення прав людини, які Міжнародний кримінальний трибунал у справах Югославії охарактеризував як злочин проти людства. Що ж до ситуації у Криму,

¹ Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций, ГА ООН, Резолюция 2625 (XXV) (24 октября 1970 года). <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml> (2017, липень, 13)

² Сидоренко, С. (2017). Між рядками рішення Суду ООН: де виграла та де прогнала Україна. *Європейська правда*, 20 квітня <<http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/04/20/7064741/>> (2017, липень, 1).

він наголосив на ролі сили, яку застосувала російська влада у вигляді озброєних груп з Росії і військових, які вже перебували на півострові. Він стверджує, що «у світі багато країн, які можливо зацікавлені у шматку території сусіда. Ми не можемо повернутися у світ, в якому нормально сприймаються дії, що призводять до переділу кордонів. Це рецепт катастрофи»¹.

У наукових працях теоретичного спрямування дослідники розмірковують, чи обов'язковим є проголошення незалежності, тобто сецесія, для досягнення іредентистської мети? Але однозначної відповіді немає. На думку Р. Нурулліна, якщо певна область відокремилася без наступного проголошення своєї державності і увійшла до складу іншої держави, то це відокремлення – лише процедурна частина процесу приєднання, а не сецесія в повному сенсі цього слова². За його твердженням, сецесія обов'язково вимагає створення окремого державного утворення з усією суверенною атрибутикою в межах території, що відокремилася. Дослідниця невизнаних держав О. Теленко зазначає, що для деяких політичних утворень незалежність є лише проміжною метою, досягши її, вони прагнуть об'єднання з державою-заступницею³. Відомо, наприклад, що косівські албанці розділяють ідею приєднання до Албанії, і хоч зараз вона існує у латентній формі, з часом цілком можлива ескалація іредентистських настроїв як відповідь на потужний вплив ідеї «Великої Албанії», яку розвивають радикальні албанські політики. Іредентистська складова у вигляді приєднання до «Великої Росії» присутня у планах донбаських сепаратистів.

Отже, дослідивши стан міжнародно-правової бази, можна стверджувати, що норми міжнародного права, декларуючи принципи територіальної цілісності держави і непорушності її кордонів, переважно спрямовані на попередження іредентизму, але не достатньо розроблені у питаннях реагування на спроби реалізації іредентистської політики. Посилаючись на слова І. Кресіної про те, що правові механізми демонструють свою дієвість та ефективність на превентивній стадії – запобігання сепаратизму⁴, скажемо, що так само норми міжнародного права більшою мірою дієві як засіб попередження іредентизму. Крім того, існує своєрідний парадокс, коли учасники іредентистського конфлікту, інтереси яких несумісні, апелюють до одних і тих же документів. У таких умовах задля врегулювання міждержавних конфліктів неминуче посилюється роль арбітражу; цю функцію повинен виконувати Міжнародний Суд ООН, і, як бачимо на прикладі розгляду позову України проти Росії, справа захисту інтересів суверенної держави з посиланням на норми міжнародного права нарешті зрушила з місця. Очевидно, щоб випадок анексування Криму не став загрозливим прецедентом, світовій спільноті необхідно виробити більш чіткі і більш жорсткі механізми протидії іредентистській політиці Російської Федерації, що у підсумку має увести іредентизм у правове поле.

References:

1. Barash, R. (2012). Irredentizm kak kategorija diskursa i politicheskoy praktiki [Irredentism as a category of discourse and political practice]. *Vestnik rossijskoj nacii* [The Bulletin of Russian Nation], 2-3, 151-171 [in Russian].
2. Basarab, M.M. (2010). Etnichny`j separaty`zm yak naslidok problem u sferi mizhnarodnogo prava [Ethnic separatism as a result of problems in the field of international law]. *Visny`k Ky`yivs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiya. Politologiya*, [The Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy. Politology], 97, 38-41 [in Ukrainian].
3. *Deklaracija o prave na razvitie*, GA OON Rezoljucija 41/128 (4 dekabrja 1986 goda) [Declaration on the Right to Development, GA UN Resolution 41/128 (4 December 1986)] <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_development.shtml> (2017, July, 13) [in Russian].
4. *Deklaracija o predostavlenii nezavisimosti kolonial`nym stranam i narodam*, GA OON Rezoljucija 1514 (XV) (14 dekabrja 1960 goda) [Declaration on the granting of independence to colonial countries and peoples, GA UN Resolution 1514 (XV) (14 December 1960)] <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml> (2017, July, 13) [in Russian].

¹ Порівнювати Крим із Косовом немає підстав – експерт (2014). *Голос Америки*, 28 березня <<https://www.radiosvoboda.org/a/25312657.html>> (2017, липень, 1)

² Нуруллин, Р.М. (2010). Понятие сецессии в политической науке. *Ученые записки Казанского государственного университета*, т. 152, кн. 1. *Гуманитарные науки*, 217.

³ Теленко, О.М. (2016). Невизнані держави сучасного світу: сутність поняття та проблема визнання. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*, 105(2), 316.

⁴ Кресіна, І. (2014). Правові механізми запобігання та протидії сепаратизму в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*, 64, 355.

5. *Deklaracija o principah mehdunarodnogo prava, kasajushhihsja družestvennyh otnoshenij i sotrudnichestva mezhdu gosudarstvami v sootvetstvii s Ustavom Organizacii Ob#edinennyh Nacij*, GA OON, Rezoljucija 2625 (XXV) (24 oktjabrja 1970 goda) [Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation between States in accordance with the Charter of the United Nations, GA UN Resolution 2625 (XXV) (24 October 1970)] <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml> (2017, July, 13) [in Russian].
6. Gellner, Je. (1992). Prishestvie nacionalizma. Mify nacii i klassa [The Coming of Nationalism. The Myths of Nation and Class]. *Put': mehdunarodnyj filosofskij zhurnal* [Path: an international philosophical journal], 1, 9-61 <<http://izbornik.org.ua/gellner/puti.htm>> (2017, July, 13) [in Russian].
7. *Konvencija o mirnom reshenii mehdunarodnyh stolknovenij* (Gaaga, 18 oktjabrja 1907 goda) [Convention on the peaceful solution of international collisions (Hague 18 October 1907)]. *Oficijnyj veb-portal Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_938> (2017, July, 13) [in Russian].
8. Kresina, I. (2014). Pravovi mexanizmy` zapobigannya ta proty`diyi separaty`zmu v Ukrayini [The Legal Mechanisms of Preventing and Combating Separatism in Ukraine]. *Derzhava i pravo. Yurydy`chni i polity`chni nauky`* [State and Law. Legal and political sciences], 64, 352-359 [in Ukrainian].
9. Kuyan, I. (2009). Spivvidnoshennya pry`ncy`piv terytorial`noyi cilisnosti derzhavy` ta prava nacij na samovy`znachennya yak skladovy`x chasty`n derzhavnogo suverenitetu [Correlation between the principles of territorial integrity of the state and the right of nation to self-determination as the components of state sovereignty]. *Viche* [Veche], 4, 18-21 [in Ukrainian].
10. Nurullin, R. M. (2010). Ponjatie secessii v politicheskoy nauke [On the concept of secession in political science]. *Uchenye zapiski Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta* [Scientific notes of Kazan State University], v. 152, iss. 1. Gumanitarnye nauki [Humanitarian sciences], 212-221 [in Russian].
11. *Porivnyuvat` Kry`m iz Kosovom nemaye pidstav – ekspert* [There is no reason to compare Crimea with Kosovo – expert] (2014). *Golos Ameryky`* [Voice of America], March 28 <<https://www.radiosvoboda.org/a/25312657.html>> (2017, July, 1) [in Ukrainian].
12. Semchenkov, A.S., Barash, R.Je. (2009). Problema razdelennyh narodov v kontekste transformacii mirovogo politicheskogo prostranstva [The problem of separated nations in the context of the transformation of the world political space]. *Politicheskaja nauka* [Political science], 1, 137-167 [in Russian].
13. Shpakovy`ch, O. (2010). Teorety`chni zasady` spivvidnoshennya mizhnarodnogo ta vnurishn`ogo prava derzhav [Theoretical principles of the correlation between international and domestic law of states]. *Viche* [Veche], 6, 30-32 [in Ukrainian].
14. *Soveshhanie po bezopasnosti i sotrudnichestvu v Evrope. Zakljuchitel`nyj akt. Hel`sinki, 1975* [Conference on Security and Co-Operation in Europe. Final act. Helsinki 1975]. *Veb-sajt Organizacii po bezopasnosti i sotrudnichestvu v Evrope* [The website of the Organization for Security and Co-operation in Europe] <<https://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true>> (2017, July, 13) [in Russian].
15. Sy`dorenko, S. (2017). Mizh ryadkamy` rishennya Sudu OON: de vy`grala ta de prograla Ukrayina [Between the lines of the UN court decision: where Ukraine won and where it lost]. *Yevropejs`ka Pravda* [The European Truth], April 20. <<http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/04/20/7064741/>> (2017, July, 1) [in Ukrainian].
16. Telenko, O.M. (2016). Nevy`znani derzhavy` suchasnogo svitu: sutnist` ponyattya ta problema vy`znannya [Unrecognized states in modern world: the essence of the notion and the problem of recognition]. *Gileya: naukovy`j visny`k. Zbirny`k naukovy`x prac`* [Gileya: scientific herald. Collection of scientific papers], 105(2), 314-317 [in Ukrainian].
17. Ushakov, S.V. (2009). Organy mehdunarodnogo pravosudija i problemy jetnicheskogo nacionalizma [International justice bodies and problems of ethnical nationalism]. *Moskovskij zhurnal mehdunarodnogo prava: Nauchno-teoreticheskij i informacionno-prakticheskij zhurnal* [Moscow journal of international law: The scientific-theoretical and information-practical journal], 2(74), 101-118 [in Russian].
18. *Ustav Organizacii Ob#edinjonnyh Nacij i Statut Mehdunarodnogo Suda* (podpisan 26 ijunja 1945 goda, vstupil v silu 24 oktjabrja 1945 goda) [The United Nations Charter and the Statute of the International Court of Justice (adopted 26 June 1945, entered into force 24 October 1945)] *Biblioteka im. Daga Hammarshel`da* [Dag Hammarskjöld Library] <<http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/387362/UNK1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (2017, July, 13) [in Russian].
19. *Venskaja deklaracija i Programma dejstvij*. Prinjata na Vsemirnoj konferencii po pravam cheloveka 25 ijunja 1993 g. v Vene [Vienna Declaration and Program of Action. Adopted at the World Conference on Human Rights June 25, 1993 in Vienna] <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/viendec93.shtml> (2017, July, 13) [in Russian].